

بررسی وضعیت نشریات ادواری انتشار یافته در دانشگاه تهران از زمان تأسیس تا پایان سال ۱۳۹۴

مریم امینی^{*۱}

سعید غفاری^۲

مطالعات دانش‌شناسی

سال دوم، شماره ۸، پاییز ۹۵، ص ۱۰۷ تا ۱۳۲

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۱/۲۴

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۶/۲۴

چکیده

در این تحقیق نشریات ادواری که از سوی دانشگاه تهران انتشار یافته، مورد بررسی قرار گرفته‌اند و هدف تعیین وضعیت (تعداد، موضوع، تغییرات، دوره انتشار، وب‌سایت، رتبه علمی-پژوهشی) نشریات منتشر شده در این دانشگاه از ابتدای تأسیس (۱۳۱۳) تا پایان سال ۱۳۹۴ بوده است. روش پژوهش حاضر، پیمایشی توصیفی است. جامعه آماری حدود ۶۰۰ عنوان نشریه دانشگاهی و دانشجویی انتشار یافته در دانشگاه تهران از آغاز تأسیس (۱۳۱۳) تا پایان سال ۱۳۹۴ است. روش نمونه‌گیری از نوع سرشماری است و کل جامعه آماری را شامل می‌شود. مراحل گردآوری داده‌ها با روش مطالعات کتابخانه‌ای و سیاهه برداری انجام شده و اطلاعات گردآوری شده در جدولی شامل عنوان، سال آغاز [و پایان] انتشار، دوره انتشار، موضوع، وابستگی، زبان، آدرس وب‌سایت، محل نمایه شدن و توضیحات دیگر قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و نرم‌افزار SPSS انجام گرفته و در قالب نمودارهایی ارائه شده است. ۲۵۶ نشریه دانشگاهی و ۳۰۶ نشریه دانشجویی در دانشگاه تهران شناسایی شد. از ۱۸۵ عنوان نشریه در حال انتشار، ۴۸/۸ درصد با موضوع علوم انسانی است و حدود نیمی دیگر به سایر موضوعات اختصاص دارد. بیش از ۵۲ درصد نشریات در حال انتشار دانشگاه رتبه علمی-پژوهشی دارد و ۸/۳۲ درصد نشریات علمی پژوهشی مصوب را تشکیل می‌دهد. زبان غالب، فارسی و دوره انتشار به‌طور تقریبی نیمی از مجلات دو فصلنامه و نیم دیگر فصلنامه است. قدیمی‌ترین نشریه دانشگاه، مجله دانشکده دامپزشکی است که اکنون با نام تحقیقات دامپزشکی منتشر می‌شود. طولانی‌ترین عمر نشریات (بدون تغییر نام) از دهه ۵۰ و حدود ۳۰ سال است. ۷۶ درصد نشریات

۱. * دانشجوی کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام نور قم، قم، maryamamini@ut.ac.ir

۲. دانشیار و مدیر گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه پیام نور قم، قم

فعال، اطلاعات خود را از طریق وبسایت ارائه می کنند. بین سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۷۴ به خاطر اوضاع اجتماعی دوران انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی و سال‌های پس از جنگ، رشد نشریات منفی بود و سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۴ به دلیل فناوری‌های جدید و سهولت انتشار اینترنتی، انتشار مجلات، رشد چشمگیری نشان می دهد. با توجه به رشد فناوری و امکان استفاده از تسهیلات مؤسسات دانشگاهی و بودجه عمومی و به خاطر اهمیت انتشار نتایج علمی برای پژوهشگران، توجه خاص به ایجاد وبسایت برای تمام نشریات ضروری است.

واژگان کلیدی: دانشگاه تهران، نشریات ادواری، نشریات علمی، نشریات دانشگاهی

مقدمه

نیاز به اطلاعات یک ضرورت زندگی اجتماعی است و به همین دلیل انسان‌ها همواره در پی برآوردن این نیاز حیاتی خویش، به کشف و ایجاد راه‌های مختلف پرداخته‌اند. با گذشت زمان، محمل‌های انتقال اطلاعات پیشرفت یافت و امروزه نشریات، یکی از محمل‌های اشاعه سریع اطلاعات و کشفیات جدید به حساب می آیند که با گسترش تکنولوژی و امکان عرضه آن‌ها به صورت دیجیتال و پیوسته، در ترویج و توسعه علوم و اطلاعات مختلف، نقش اساسی ایفا می کنند.

در فرهنگ اصطلاحات روزنامه‌نگاری فارسی مجله را نشریه چندین صفحه‌ای که به صورت هفتگی یا ماهانه و در روز یا هفته معین منتشر می شود و قطع آن کوچک‌تر از روزنامه و صفحات آن به مراتب زیادتر باشد تعریف می کنند (برزین، ۱۳۶۶). نشریات ادواری درصد عمده‌ای از استنادهای مورداستفاده در پایان‌نامه‌ها، طرح‌های پژوهشی و مقاله‌های مجلات را تشکیل می دهند. به عبارت دیگر پژوهش‌ها و تولید علم تا اندازه زیادی متکی بر اطلاعات و دانش مندرج در نشریات ادواری است (فتاحی، ۱۳۸۱) ۰ در واقع می توان گفت که نشریات شاهرگ حیاتی اطلاعات به حساب می آیند و به منزله معتبرترین مجرای ارتباط اهل دانش و پژوهش، پیوسته در کانون توجه مجامع علمی، مراکز پژوهشی و علاقه‌مندان علم و تحقیق بوده است (حری، ۱۳۷۶).

مجلات علمی اهمیت بسیاری در رشد و توسعه علمی کشورها و جوامع دارند (ورع، ۱۳۹۴). هدف از انتشار مجلات علمی، گسترش پژوهش در موضوع‌های مختلف و ترویج و

بالا بردن سطح دانش نظری و همچنین ارتباط در بین پژوهشگران است (پاشایی، ۱۳۹۰). یکی از عوامل اصلی پیشرفت هر کشوری میزان تولید و تأثیر انتشارات علمی آن کشور است. امروزه تعداد مقاله‌ها و مجله‌های علمی منتشر شده در یک کشور به عنوان یکی از شاخص‌های اصلی توسعه یافتگی و اعتبار علمی آن کشور در سطح بین‌المللی محسوب می‌شود. مجله‌های علمی یکی از ابزارهای مهم شکوفایی صنعت و فناوری می‌باشند؛ زیرا از یک سو میان مجامع علمی و پژوهشگران ارتباط برقرار می‌نمایند و از سوی دیگر علم را از بخش‌های دانشگاهی و پژوهشی به حوزه صنعت و تولید انتقال می‌دهند. در واقع، مجله‌های علمی رابط بین دانشگاه و صنعت هستند. بدیهی است که مقاله‌های علمی که منبع عمده اطلاعات علمی محسوب می‌شوند در میان سایر آثار علمی از منزلت خاصی برخوردار هستند (نوروزی و علی محمدی، ۱۳۸۵)

مجلات تخصصی از قرن هفدهم به وجود آمد و زمینه لازم برای تولید مجلات علمی فراهم شد. نخستین نشریه علمی ایران در ۱۸۶۴ م. روزنامه علمی دولت علیه ایران بود که به سه زبان فارسی، عربی و فرانسه انتشار می‌یافت.

اولین نشریه دانشگاهی ایران، دانش نام داشت که تحت سرپرستی علیقلی خان مخبر الدوله وزیر علوم وقت و رئیس دارالفنون، از سال ۱۲۹۹ تا ۱۳۰۰ در چاپخانه مخصوص این مدرسه منتشر می‌شد. دوره انتشار دانش، دو شماره در ماه بود. تمامی چهارده شماره منتشر شده آن در چهار صفحه منتشر می‌شد و مجانی در اختیار استادان و دانشگاہیان قرار می‌گرفت (نگاهی به نخستین نشریه دانشگاهی ایران، ۱۳۷۴).

دانشگاه‌ها از مهم‌ترین مراکز علمی، پژوهشی و فرهنگی هر کشور به حساب می‌آیند که محل حضور متخصصان، نخبگان و برترین نیروها و استعدادها بالقوه جامعه هستند و وظیفه آموزش و پرورش و بالندگی اذهان مستعد و تشنه فراگیری را بر عهده دارند. ارتباط علمی قوی با مؤسسات علمی پژوهشی داخلی و خارجی و از سوی دیگر، امکان تبادل دانسته‌ها و یافته‌ها را فراهم می‌کنند و مجلات، اساسی‌ترین مجرای این تعامل هستند. نتایج بیشتر پژوهش‌ها (گزارش‌های نهایی طرح‌ها و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترا) به صورت مقاله و بخش قابل توجهی از نقدها و مرورها و بررسی‌های علمی در مجله‌ها انتشار می‌یابند.

برخی مجله‌ها به‌طور کامل به نقد و بررسی سایر منابع دانش می‌پردازند و دانشمندان، کارشناسان، اعضای هیئت علمی و دانشجویان برای بازبایی مقاله‌های مروری و انتقادی به مجله‌ها متکی هستند (فتاحی، ۱۳۸۱).

یکی دیگر از کارکردهای نشریات، پر کردن اوقات فراغت و کمک به توسعه فرهنگی و رشد اجتماعی جامعه است. گوشه‌ای از آموزش غیرمستقیم و مؤثر افراد جامعه را می‌توان از طریق فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده نشریات ادواری انجام داد. فعالیت در تألیف و انتشار نشریات دانشجویی چه علمی و چه خبری و سرگرمی، (و حتی مطالعه چنین مطالبی) به‌عنوان یکی از رسالت‌های آموزش عالی، نقش مؤثری در رشد شخصیت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جوانان ایفا می‌کند.

مراکز و بخش‌های مختلف دانشگاه، برای اطلاع‌رسانی در مورد فعالیت‌ها و خدمات خود و نتایج حاصل از آن، ارائه دانستی‌های کاربردی در حوزه تخصصی مربوطه و راهنمایی اساتید، پژوهشگران و دانشجویان جهت استفاده مفیدتر از خدمات به انتشار نشریات می‌پردازند.

سایر نشریات دانشگاهی نیز سهم بسزایی در رشد و غنی‌سازی شخصیت فردی، اجتماعی و فرهنگی گروه مخاطب خود و در نهایت جامعه دارند. این روال، تعالی همه‌جانبه دانشگاه و کشور را در سطح ملی و بین‌المللی به دنبال خواهد داشت که هدف اصلی ایجاد مراکز آموزش عالی است. با این تعاریف می‌توان گفت که نشریات قوی‌تر، راه‌های انتقال مطمئن‌تری برای دانش و فرهنگ هستند و دانستن هر چه بیشتر در مورد آن‌ها می‌تواند کمک بزرگی به شکل‌گیری بهتر چرخه علمی و فرهنگی کشور نماید. ارزیابی کیفیت و کمیت مجلات دانشگاهی نشانگر وضعیت علمی، پژوهشی و فرهنگی حاکم بر این مراکز است و توجه و ریزبینی در بررسی وضعیت آن‌ها، تأثیر فراوانی بر ارزیابی حوزه‌های مختلف فعالیت‌های علمی، پژوهشی و فرهنگی‌شان دارد؛ به‌این ترتیب با رفع نقص‌های احتمالی و تقویت نقاط قوت در تولید، انتقال و تبادل اطلاعات با سایر مراکز پژوهشی، علمی و فرهنگی، پدیده اجتماعی و بین‌المللی دانش با جریان یافتن در مجراهای ارتباطی علمی که

مجلات از مهم ترین آن ها محسوب می شوند، آزادانه و به صورت ارادی از سوی پژوهشگران به اشتراک درمی آید و رشد و توسعه علم را در پی می آورد.

برای دست یافتن به چنین جریان توسعه دهنده علمی و فرهنگی، داشتن نگاهی جامع و دقیق به تحولات انتشار و پیشینه ای مکتوب، مدون، روشن و دسترس پذیر از نشریات هر دانشگاه، همراه با توجه به سیاست های ملی و بین المللی آموزشی و پژوهشی، برای فعالیت در بهترین مسیرهای دانش و پژوهش ضروری است.

دانشگاه تهران کهن ترین و بزرگ ترین مرکز آموزشی کشور است که تأسیس آن در هشتم خرداد سال ۱۳۱۳ شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسید و شعبی که هر یک، دانشکده نامیده شد شامل علوم معقول و منقول، علوم طبیعی و ریاضی، ادب و فلسفه و علوم تربیتی، طب و شعب و فروع آن، حقوق و علوم سیاسی و اقتصادی و فنی برای آن منظور شد. (دانشسرای عالی، ۱۳۱۴)

این مؤسسه با افزودن شعب دانشسراهای عالی و مدارس صنایع مستظرفه مانند دارالفنون، مدرسه علوم سیاسی، مدرسه طب، مدرسه عالی فلاحت و صنایع روستایی، مدرسه فلاحت مظفر (اولین مدرسه کشاورزی در ایران)، مدرسه صنایع و هنر (تأسیس توسط کمال الملک)، مدرسه عالی معماری، مدرسه عالی حقوق و چند مرکز آموزش عالی دیگر تهران در پردیسی در جنوب پارک لاله فعلی تهران دایر گشت (دانشگاه تهران، ۱۳۴۴)؛ و هم اکنون با ۲۵ دانشکده، ۹ پردیس و ۱۱ مرکز پژوهشی طبق آمار تولید علم سیویلیکا^۱ با داشتن ۲۸۲۴۲ مقاله و ۱۷۹۷۶ نویسنده اول، در رتبه بندی سازمان های تولید علم در کشور ایران رتبه اول را دارد. (سیویلیکا، ۱۱ مرداد ۱۳۹۵)

امروزه دانشگاه تهران در میان مؤسسات و سازمان های وابسته به آموزش عالی کشور از هر نظر از جایگاهی رفیع بهره مند است. در واقع اگر متغیرهایی چون سابقه و قدمت، تدریس استادان بنام و بلند مرتبه، تحصیل دانشجویان ممتاز، کثرت دانشجویان، استادان و کارکنان، ارزش مدارک تحصیلی در کشور و خارج از آن، پیوند و تعامل با دستگاه های اجرایی و

مؤسسات و شرکت‌های صنعتی، اداری، اجرایی و... داشتن کتابخانه‌ها و آزمایشگاه‌های غنی و مجهز، تعدد رشته‌ها و دانشکده‌ها و مؤسسات پیوسته و وابسته، واقع شدن در پایتخت و در مرکز شهر و... را از معیارهای تعیین اعتبار و اهمیت یک دانشگاه برشماریم، بی‌گمان دانشگاه تهران را باید معتبرترین و مهم‌ترین دانشگاه‌های کشور دانست. بی‌جهت نیست که از این دانشگاه با تعبیر "دانشگاه مادر" و "نماد آموزش عالی" یاد شده است. (وبسایت دانشگاه تهران، ۱۱ مرداد ۱۳۹۵)

دانشگاه تهران در طول بیش از هشتاد سال فعالیت خود، خاستگاه بسیاری از جریان‌های تاریخی، اجتماعی و سیاسی نیز بوده و بزرگان بی‌شماری را در دامان خود پرورانده است و در بسیاری از برنامه‌های فرهنگی همچنان پیشتاز و الگو است.

با چنین پیشینه و موقعیتی و با توجه به جایگاه ملی و بین‌المللی دانشگاه تهران، هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی کلیه فعالیت‌ها باید بسیار موشکافانه و ریزبینانه انجام شود. ارزیابی کیفیت و کمیت فعالیت‌ها و تولیدات علمی و فرهنگی و نتایج حاصل از آن، نه تنها وسیله‌ای برای سنجش کارکرد دانشگاه به‌عنوان الگوی ملی است، بلکه در حفظ اعتبار و منزلت آموزشی، پژوهشی و فرهنگی کشور در عرصه بین‌المللی نیز مؤثر خواهد بود.

بررسی وضعیت نشریات دانشگاه که انتشار اولین عنوان آن به سال ۱۳۱۵ برمی‌گردد، به دلیل قدمت و اولین بودن این مرکز هم از نظر تاریخی و هم به لحاظ بررسی تحولات نشریات دانشگاهی به‌عنوان یک نمونه، اهمیت ویژه‌ای دارد.

همچنین به نظر می‌رسد در دست داشتن اطلاعات کاملی از وضعیت و تاریخچه مدون نشریات دانشگاه، برای ارزیابی فعالیت‌های پیشین و کمک به کارآیی برنامه‌ریزی‌های جدید، بسیار مفید خواهد بود. این اطلاعات می‌تواند برای شناخت پیشینه پژوهش کشور نیز به تصمیم‌گیرندگان وزارت علوم، مسئولان دانشگاه، کتابداران، پژوهشگران و دانشجویان کمک کند و تجزیه و تحلیل آن، عوامل رشد و رکود نشریات را شناسایی و تقویت یا برطرف نماید.

به دلیل وجود انواع جریان‌های تاریخی و گرایش‌های مختلف موضوعی و تخصصی علمی، آگاهی به تحولات نشریات دانشگاه، کمک بزرگی برای برداشتن گام‌های مؤثر

به سوی رشد و تعالی پژوهش در دانشگاه تهران، سایر دانشگاه‌ها و بالاخره آموزش عالی است.

در جستجوهای انجام شده درباره نشریات دانشگاه تهران، تنها اطلاعات اندک و پراکنده‌ای که بیشتر، پیشینه مختصر یا گزارش و آرشیو تصمیمات واحدهای مختلف در بایگانی آن‌ها و وبسایت دانشگاه بود موجود است؛ طبق همان بررسی‌ها، هیچ پژوهش ویژه و اطلاعات جامع و مدونی از نشریات دانشگاه و سرنوشتشان، تغییرات و تحولات ایجاد شده و مصوبات و تصمیمات مربوط به آن‌ها در مدت هشتاد سال فعالیت این نهاد ملی وجود ندارد و برای کسب اطلاعات باید به حافظه افراد مراجعه کرد که بسیار محدود و ناپایدار است و پس از بازنشستگی، دور از دسترس و با پیشامدهای طبیعی (بیماری یا مرگ) دست‌نیافتنی خواهد بود.

در صورت شناسایی و ذخیره داشتن این اطلاعات و به‌طور کلی داشتن یک تاریخچه مفصل، قوی و طبقه‌بندی شده از انتشارات و تغییرات نشریات، صرف نظر از ارائه پیشینه انتشار اولین نشریات دانشگاهی کشور، چراغ راهی برای ادامه بهتر روند انتشار نشریات خواهد بود و از تکرار اشتباهات، فعالیت‌های موازی و دوباره کاری‌های احتمالی جلوگیری خواهد کرد؛ و با اینکه امروزه روند انتشار علمی بسیار متفاوت شده است، می‌تواند بسیاری از ابهامات و سؤالات را برای انجام علمی و استاندارد امور انتشار و نیل به ایجاد یک مرکز نشریات معتبر ملی و بین‌المللی در دانشگاه پاسخ گوید.

دانستن کاستی‌ها و نقاط قوت انتشار نشریات و سیر نزولی یا صعودی هر کدام از آن‌ها و تلاش برای از بین بردن کاستی‌ها و تقویت نقاط ضعف و پرورش نقاط قوت و به‌طور کلی بنا کردن ساختار نشریات به‌عنوان شاه‌رگ حیاتی دانشگاه بر زیرساختی مشخص، شناخته و اصلاح شده، بنیانی قوی برای ورود آسان‌تر به عرصه رقابت دانش و پژوهش در جامعه اطلاعاتی امروز فراهم خواهد کرد.

نشریات دانشجویی محل نمایش غیررسمی فعالیت‌های علمی، اجتماعی و فرهنگی دانشجویان است که در صورت تداوم، رشد و تکامل می‌یابد و چه بسا به صورت تخصصی و ارزشمند درمی‌آید. با توجه به پیشینه فرهنگی و سیاسی دانشگاه تهران که بخش بزرگی از

آن را فعالیت‌های دانشجویان تشکیل می‌دهد، بررسی سیر تحول نشریات دانشجویی نیز می‌تواند اطلاعات تاریخی و فرهنگی مفیدی در اختیار مسئولان دانشگاه، پژوهشگران و سایر علاقه‌مندان بگذارد.

هدف اساسی: تعیین وضعیت (تعداد، موضوع، تغییرات، دوره انتشار، وبسایت، رتبه علمی-پژوهشی) نشریات ادواری منتشر شده در دانشگاه تهران از ابتدای تأسیس تا پایان سال ۱۳۹۴ است.

سؤال‌های پژوهش حاضر از قرار زیر است:

۱- نشریات ادواری منتشر شده در دانشگاه تهران از ابتدای تأسیس تا پایان سال ۱۳۹۴ چند عنوان است؟ ۲- قدیمی‌ترین مجلات دانشگاه تهران کدام است؟ ۳- طولانی‌ترین مدت عمر نشریات ادواری دانشگاه تهران مربوط به کدام عنوان است؟

۴- بیشترین عناوین انتشار یافته مربوط به کدام دوره ده‌ساله از تقسیم‌بندی تاریخی مجلات دانشگاه است؟

۵- تنوع موضوعی نشریات ادواری دانشگاه تهران به چه صورت است؟

۶- وضعیت وبسایت نشریات ادواری دانشگاه تهران چگونه است؟

۷- وضعیت نشریات علمی-پژوهشی دانشگاه تهران چگونه است؟

۸- رتبه، تنوع موضوعی، زبانی و دوره انتشار و تعداد نشریات علمی-پژوهشی دانشگاه تهران در وبسایت نشریات مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری چگونه است؟

۹- درصد رشد نشریات ادواری دانشگاه تهران در هشتاد سال انتشار چگونه بوده است؟

۱۰- سیر تحول و تبدیل و تفکیک نشریات ادواری و تغییرات عناوین آن‌ها چگونه است؟ پژوهش‌های مختلفی در ایران و خارج از کشور، نشریات را از دیدگاه‌های گوناگون مورد مطالعه قرار داده‌اند. حری (۱۳۷۶) با " بررسی وضعیت مجلات منتشر شده در ایران در طول برنامه پنج‌ساله اول توسعه (۶۸-۷۲)". بیشترین درصد عناوین در علوم انسانی و سپس فنی و مهندسی را با تفاوت چشمگیر می‌داند. در موضوعات علوم پایه و کشاورزی در سال ۷۱ و ۷۲ کاهش ارقام حکایت از توقف احتمالی نشر دارد. محل نشر، بیشتر، تهران و دوره

انتشار بیشتر فصلنامه و ماهنامه و زبان بیشتر مجلات، فارسی است. توقف انتشار در سال‌های ۶۱، ۶۰ و ۶۷ باعث سیر نزولی بوده و در نشریات پس از انقلاب این کاهش به چشم می‌خورد. هزینه اشتراک‌ها بررسی شده و شمار مجله در ایران پایین تخمین زده می‌شود. افشار نیا و عباسی^۱ (۲۰۰۶) در پژوهش "اساس نشریات علمی" مجلات پزشکی و غیرپزشکی نوع آ و ب وزارت علوم در سال ۲۰۰۲ و ۲۰۰۳ و پوشش موضوعی و تعداد مقالات، رشد و کاهش مقالات آن‌ها را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتیجه این که مجلاتی که حاوی بیشترین تعداد مقاله بوده معرفی شده و مجلات نوع ب در علوم انسانی و نوع آ در پزشکی، در سال ۲۰۰۳ رشد بیشتری داشته است و برای رشد علمی باید تولید و انتشار مقالات پژوهشی زیاد شود.

مقاله "ادواری‌های علمی در وزارت علوم تحقیقات و فناوری رویکرد سیستمی" علیدوستی و دیگران (۱۳۸۸) نظام رسمی ارتباط علمی را برای نشر علمی، کنترل کیفیت مقاله‌ها، گردآوری مقاله‌ها و ایجاد وجهه رسمی برای نویسندگان بررسی می‌کند و با مطالعه مراحل دریافت پروانه انتشار و اعتبار علمی نویسندگان، داوری مقالات این مجلات، مجله‌های علمی ترویجی و پژوهشی-اشکالات انتشار کاغذی و عدم توجه به منابع ساختار غیر استاندارد-بی کار کردی، ناهماهنگی با آیین‌نامه‌ها، تعداد محدود عناوین و نبودن فرایند صحیح برای نمایه شدن مجلات را باعث کژ کار کردی آن‌ها و دور شدن از هدف اصلی‌شان می‌داند.

پاشایی زاد و دیگران (۱۳۹۰) با "مطالعه وضعیت نشر مجلات علمی در ایران" دسترسی آزاد به مطالب مجلات از اینترنت و نقش مجلات در مجامع علمی، مزایای اینترنت برای عرضه و استفاده بهتر از مطالب مجلات را مورد پژوهش قرار می‌دهد. ۸۷ درصد مجلات علمی پژوهشی و بقیه ترویجی برآورد شده است. موضوع علوم انسانی ۳۹/۱ درصد و موضوع هنر ۳/۱ درصد کل نشریات را به خود اختصاص می‌دهند. وابستگی بیشتر مجلات دانشگاهی و زبان غالب، زبان فارسی است.

1. Afsharnia & Abbasi

ورع (۱۳۹۴)، در "بررسی وضعیت و نرخ رشد مجلات علمی در ایران طی بازه زمانی ۱۳۸۸-۱۳۹۴" گزارش می دهد که طی بازه شش ساله رشد مجلات علمی ۲/۷ درصد بوده است، بیشترین به موضوع علوم انسانی با بیشترین تنوع رشته و کمترین به موضوع هنر و معماری اختصاص دارد. در اکثر موارد وابستگی سازمانی، دانشگاه ها بوده است. بیش از ۹۹ درصد مجلات علمی وب گاه فعال دارند.

داگنی^۱ (۲۰۰۲) "آینده نشریات علمی و فناوری" را مطالعه می کند و ویژگی های فناوری در انتشار را برای ذخیره مقالات، سرعت انتشار، امکان مشاهده نسخه چاپی قبل از نشر و... برمی شمارد.

ماکادو^۲ (۲۰۱۰)، "چالش برای تحکیم مجلات علمی برزیل در زمینه روزنامه نگاری و ارتباطات" را در مدت ۴۵ سال در این کشور مورد مطالعه قرار می دهد و ایجاد سیاست عمومی برای حمایت از انتشار مجلات علمی، تثبیت و مشخص شدن برنامه های آموزشی و پژوهشی رشته های مورد بررسی در دوره تحصیلات تکمیلی، ایجاد برنامه مدون ارزیابی مجلات علمی و یکپارچه سازی کامل مجلات را راه هایی برای بهبود اوضاع نشریات علمی می داند.

دی^۳ (۲۰۱۱) در پژوهش "چگونه مالکیت بر استراتژی رشد علمی مجلات تأثیر می گذارد؟ بررسی مجلات اقتصادی: ۱۹۵۰-۲۰۰۰" بین ناشران انتفاعی و غیرانتفاعی تفاوت قابل ملاحظه ای یافت که ناشران انتفاعی تعداد مجلات بیشتر و مقاله های کمتر و ناشران غیرانتفاعی تعداد دوره های کمتر و عناوین مقالات بیشتر در هر شماره را تولید می کنند و اضافه می کند که بهتر است به جای افزایش عناوین (تعداد) مجلات، تعداد مقالات موجود در هر شماره افزایش یابد.

ورانا^۴ (۲۰۱۲) با بررسی "چالش های انتشار نشریات: یک مورد از نشریات علمی STM در کرواسی" مشکلات انتشار مجلات علمی، فناوری و پزشکی در کرواسی را بودجه و

1. Dagenais
2. Machado
3. Day
4. Vrana

نیروی انسانی ناکافی، کیفیت پایین مطالب و شکل مقالات دست‌نویس دریافت شده بیان می‌کند و فناوری ارتباطات و اطلاعات را راه‌حلی برای این مشکلات می‌داند. وو و دونگ فا^۱ (۲۰۱۴) "نشریات دانشگاهی در چین: گذشته، حال و آینده" را مطالعه و توسعه پایدار پس از انقلاب ۱۹۱۱ را دلیل پیشرفت نشریات این کشور معرفی کرده‌اند و دخالت شرکت‌های خصوصی فرهنگی، تشویق به پژوهش بیشتر و کیفیت بالاتر مقاله‌ها و ریزینی در تهیه سرمقاله را از راه‌های رشد نشریات دانشگاهی بیان کرده‌اند. در این پژوهش، رشد نشریات علوم انسانی و اجتماعی ۲۵ درصد، معادل نصف نشریات علمی، فناوری و پزشکی (۵۰ درصد) برآورد شده است.

بررسی پژوهش‌ها نشان داد، نه در ایران و نه در خارج از کشور هیچ بررسی جامعی بر نشریات یک دانشگاه یا سازمان آموزشی خاص انجام نگرفته است و تنها به صورت موضوعی یا در مورد نشریات غیر تخصصی بررسی‌هایی وجود دارد.

از پیشینه‌های موجود برمی‌آید که در ایران بیشترین انتشار نشریات علمی، دانشگاهی، زبان غالب فارسی و در موضوع علوم انسانی بوده و اوضاع اجتماعی و کمبودها یا پیشرفت‌های مربوط به صنعت چاپ و نشر، در رشد انتشار نشریات نقش تعیین‌کننده داشته است. در پژوهش‌های خارجی، بررسی نشریات دانشگاهی یا علمی فقط در یک موضوع یا عوامل مؤثر بر انتشار نشریات به چشم می‌خورد و همه پژوهش‌ها، فناوری را یکی از راه‌های شکوفایی نشریات می‌دانند.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، پیمایشی توصیفی و از نوع کاربردی است. جامعه آماری تمام (حدود ۶۰۰ عنوان) نشریه‌های دانشگاهی و دانشجویی انتشار یافته در دانشگاه تهران از آغاز تأسیس (۱۳۱۳) تا پایان سال ۱۳۹۴ را شامل می‌شود.

مراحل گردآوری داده‌ها با روش مطالعات کتابخانه‌ای و سیاهه برداری، استخراج اطلاعات نشریات منتشر شده در دانشگاه تهران از تمام مجلدات راهنمای مجله‌ها و

1. Wu & DongFa

روزنامه‌های ایران (سلطانی) و راهنمای مطبوعات ایران (صدری طباطبایی نایینی، ۱۳۷۸) و راهنمای مطبوعات ایران ۱۳۵۷-۱۳۷۱ (قاسمی، ۱۳۷۲) آغاز و با استفاده از اطلاعات موجود در معاونت پژوهشی دانشگاه، مرکز انفورماتیک دانشگاه، بخش نشریات کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه و دفتر هر نشریه از طریق مصاحبه حضوری یا تلفنی و همچنین مراجعه به اصل شماره‌های نشریه، وبسایت نشریات دانشگاه تهران، سایت مجلات مصوب وزارت علوم تحقیقات و فن آوری و سایت "مگیران" تکمیل شد.

اطلاعات گردآوری شده در جدولی شامل عنوان، سال آغاز [و پایان] انتشار، دوره انتشار، موضوع، وابستگی، زبان، آدرس وبسایت، محل نمایه شدن و توضیحات دیگر قرار گرفت.

نشریات حوزه پزشکی منتشر شده تحت نام دانشگاه تهران تا سال ۱۳۶۴ که دانشگاه تهران و علوم پزشکی از هم تفکیک شدند، جزء نشریات دانشگاه تهران و از سال ۱۳۶۴ پایان یافته تلقی شدند.

هر نشریه از زمان تفکیک به چند نشریه دیگر، پایان یافته در نظر گرفته شد و برای نشریات جدا شده، سال انتشار جدید ثبت گردید.

روز آخر گردآوری اطلاعات در قفسه بایگانی متفرقه بخش نشریات کتابخانه مرکزی، حدود ۳۰ عنوان نشریه تک نسخه‌ای مشاهده و صورت برداری گردید که بررسی وضعیت آن‌ها به فرصت دیگری موکول شد.

تفکیک موضوعی - حتی نشریات قدیمی به صورت کلی - بر اساس تقسیم‌بندی موضوعی وبسایت نشریات علمی مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که با اندک تغییراتی در وبسایت نشریات دانشگاه و سایت مگیران^۱ هم استفاده می‌شود، انجام گرفت. موضوعات پزشکی (پزشکی، داروسازی، دندان پزشکی، بهداشت و...) و عمومی (خبری - متفرقه) نیز به این تقسیم‌بندی اضافه شد.

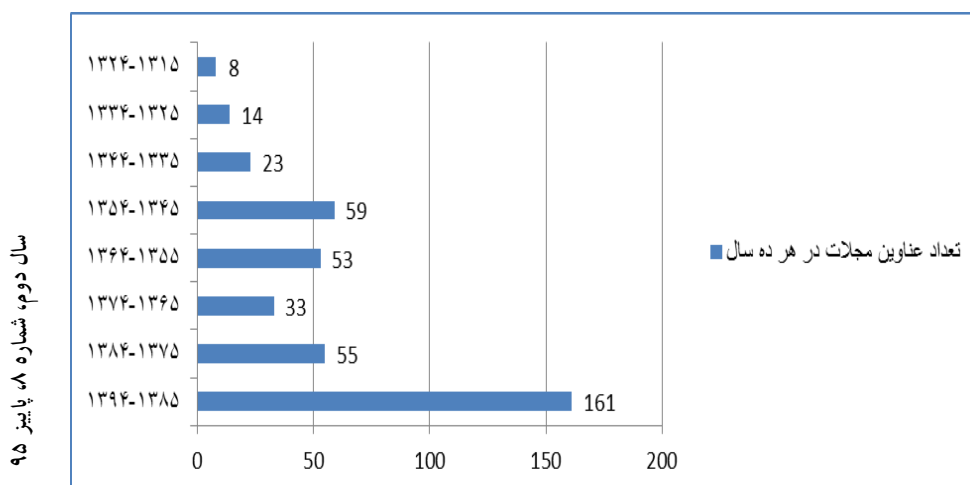
تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و نرم‌افزار SPSS انجام گرفته و در قالب جدول و نمودارهایی ارائه شده است.

یافته‌های پژوهش

از زمان انتشار اولین نشریه ادواری در دانشگاه یعنی سال ۱۳۱۵ تا پایان سال ۱۳۹۴، ۲۵۶ عنوان نشریه در دانشگاه تهران شناسایی شد که از این تعداد، ۱۸۵ عنوان در حال انتشار است و بقیه یا تغییر عنوان داده یا به چند عنوان تفکیک شده یا متوقف شده‌اند.

طبق مدارک موجود و اظهار افراد آگاه، قدیمی‌ترین نشریه دانشگاه تهران، مجله دانشکده دامپزشکی است که از سال ۱۳۱۵ به صورت ماهنامه منتشر می‌شده و از شماره ۱ دوره ۶۲ سال ۱۳۸۶ به "مجله تحقیقات دامپزشکی"، "Journal of Veterinary Research"، با اختصار "J.Vet.Res" تغییر نام یافته است و به صورت فصلنامه انتشار می‌یابد. پس از آن در سال ۱۳۲۳ انتشار نشریه دانشکده پزشکی به صورت ماهانه و در سال ۱۳۲۸ انتشار نشریه دانشکده فنی آغاز شد.

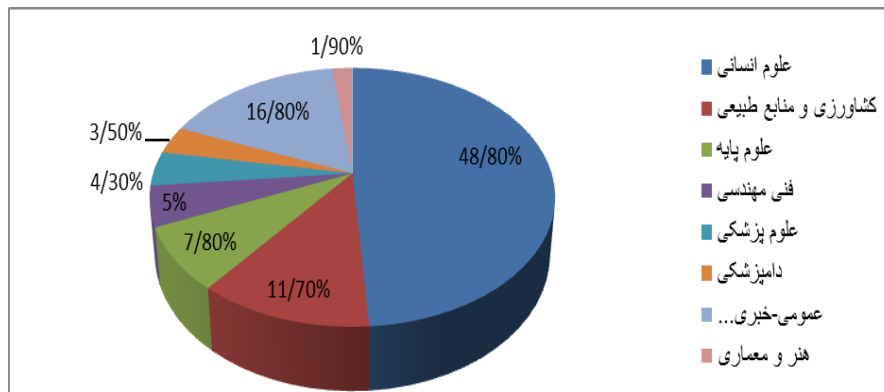
طولانی‌ترین عمر نشریات دانشگاه تهران (بدون تغییر نام) مربوط به نشریات فیزیکی زمین و فضا (از سال ۱۳۵۰)، محیط‌شناسی (از سال ۱۳۵۳)، تاریخ (از سال ۱۳۵۶) است که انتشار آن‌ها هنوز ادامه دارد.

نمودار ۱. تقسیم‌بندی دوره‌های ده‌ساله انتشار نشریات دانشگاه تهران

از فعالیت دانشگاه تهران حدود هشتاد سال می گذرد. این بازه، برای بررسی بهتر، در نمودار ۱ از زمان انتشار اولین نشریه در دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۵ تا پایان سال ۱۳۹۴، به هشت دوره ده ساله تقسیم شده است.

بیشترین تعداد عناوین انتشار یافته به بازه ۱۳۸۵-۱۳۹۴ و کمترین تعداد عناوین به بازه ۱۳۱۵-۱۳۲۴ اختصاص دارد. در بازه ۱۳۵۵-۱۳۶۴ و ۱۳۶۵-۱۳۷۴ رشد منفی مشاهده می شود.

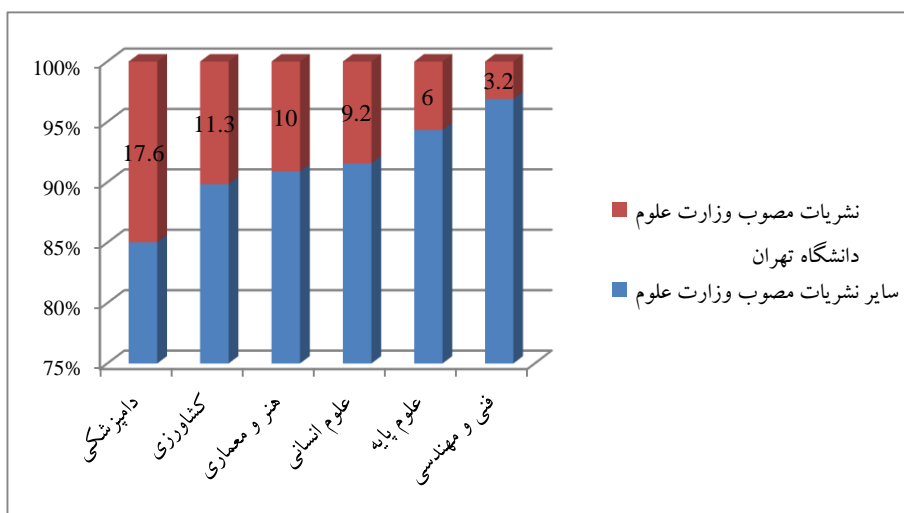
نمودار ۲. موضوع نشریات دانشگاه تهران

همان گونه که در نمودار ۲ مشاهده می شود، از ۲۵۶ عنوان نشریه دانشگاهی شناسایی شده تا پایان سال ۱۳۹۴، ۱۲۵ عنوان در موضوع علوم انسانی، ۳۰ عنوان کشاورزی، ۱۳ عنوان فنی، ۲۰ عنوان علوم پایه، ۹ عنوان دامپزشکی، ۵ عنوان هنر و معماری، ۱۱ عنوان علوم پزشکی و ۴۳ عنوان نشریه عمومی (خبری) است. بالاترین درصد عناوین به موضوع علوم انسانی و کمترین آن به موضوع هنر و معماری اختصاص دارد.

در حال حاضر از ۱۸۵ عنوان نشریه در حال انتشار، ۱۴۰ عنوان، اطلاعاتشان را از طریق وبسایت ارائه می کنند. آدرس این وبسایتها در سامانه نشریات دانشگاه تهران موجود است.

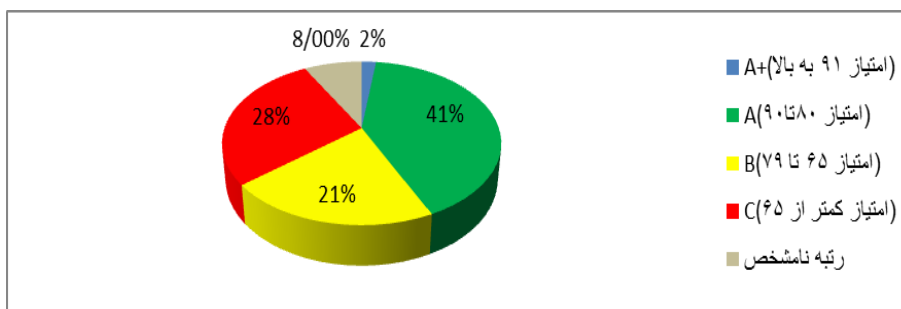
از ۱۱۶۶ عنوان مجله علمی-پژوهشی مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۹۷ عنوان (۸/۳۲ درصد) به دانشگاه تهران اختصاص دارد. زبان ۸۲/۵ درصد نشریات، فارسی و

زبان ۱۶/۵ درصد آن‌ها انگلیسی و یک درصد عربی است. ۴۷ عنوان از نشریات به صورت دو فصلنامه، ۴۳ عنوان به شکل فصلنامه و یک عنوان به صورت دوماهنامه منتشر می‌شود.

نمودار ۳. نسبت نشریات علمی پژوهشی دانشگاه تهران در کل نشریات مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

بر اساس طبقه‌بندی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، طبق اطلاعات نمودار ۳، از ۹۷ نشریه دانشگاه تهران، ۳ عنوان با موضوع دامپزشکی، ۱۹ عنوان کشاورزی و منابع طبیعی، ۳ عنوان هنر و معماری، ۵۹ عنوان علوم انسانی، ۷ عنوان علوم پایه و ۶ عنوان فنی و مهندسی را در هر موضوع را در برمی‌گیرد.

نمودار ۴. رتبه‌بندی نشریات علمی پژوهشی دانشگاه تهران در سال ۱۳۹۳ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

نمودار ۴، رتبه‌بندی سال ۱۳۹۳ که با توجه به شاخص‌های وضعیت انتشار، نمایه شدن در پایگاه‌های اطلاعات علمی، دارا بودن سامانه استاندارد و تکمیل اطلاعات نشریه در سامانه ارزیابی نشریات انجام شده است (جدول ۱)، نشان می‌دهد که ۲ عنوان از نشریات علمی پژوهشی دانشگاه تهران، رتبه A+، ۴۰ عنوان رتبه A، ۲۰ عنوان رتبه B و ۲۷ عنوان رتبه C دارند و برای ۸ عنوان رتبه نامشخص است.

جدول ۱. شاخص‌های ارزیابی رتبه‌بندی نشریات علمی - پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

بدون تأخیر تا قبل از انتهای فصل ۳۰ امتیاز	
یک شماره تأخیر ۱۰ امتیاز	انتشار به موقع
(نشریاتی که در بیش از سه شماره تأخیر داشته‌اند، رتبه C شناخته شده و پس از دو اخطار، اعتبار علمی آن‌ها ابطال می‌شود.)	۳۰ امتیاز
Scopus, ISI, web of science ۳۰ امتیاز	
نمایه تخصصی بین‌المللی ۲۰ امتیاز	نمایه‌سازی در پایگاه‌های علمی
پایگاه استنادی علوم جهان اسلام ۱۰ امتیاز	۳۰ امتیاز
سایر پایگاه‌ها مثل Google scholar, Doaj, SID, Noormags ۱۵ امتیاز	
سایت استاندارد و ناقص ۱۵ امتیاز	سایت و نرم‌افزار استاندارد
سایت اطلاع‌رسانی ۱۰ امتیاز	۲۵ امتیاز
اطلاعات کامل هیأت تحریریه ۱۰ امتیاز	تکمیل اطلاعات در سامانه
اطلاعات نشریه ۵ امتیاز	ارزیابی نشریات ۱۵ امتیاز
۱۰۰ امتیاز	جمع کل امتیاز

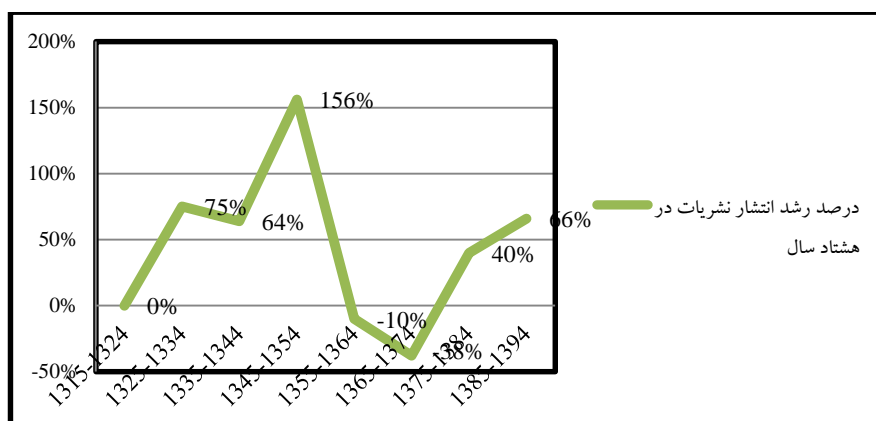
بر اساس آمار خانه نشریات دانشگاهی اداره کل فرهنگی و اجتماعی دانشگاه تهران ۳۰۶ نشریه دانشجویی در آبان سال ۱۳۹۴ در دانشگاه فعالیت می‌کنند که بیشتر به صورت گاهنامه منتشر می‌شوند.

نخستین نشریه دانشجویی دانشگاه تهران آیین دانشجویان نام داشت که در سال ۱۳۲۳ منتشر شد. محمدرحیم متقی ایروانی (۱۲۹۹ - ۱۳۸۴ ش.)، همراه با عباس اردوبادی «آئین دانشجویان» نخستین نشریه دانشجویی دانشگاه تهران را بنیاد گذاشت. ایروانی و اردوبادی هر دو کمتر از سی سال داشتند و از شرایط لازم برای کسب اجازه رسمی برای انتشار نشریه برخوردار نبودند؛ اما با یاری دایی اردوبادی - محمدتقی مقتدری که صاحب امتیاز روزنامه

آئین بود - آئین دانشجویان به عنوان ضمیمه دانشجویی آئین منتشر شد. ایروانی و اردوبادی در چهار شماره از آئین دانشجویان کوشیدند هم‌زمان با طرح مشکلات روزمره دانشجویان، با روشی خرده‌گیر، آزادمنش و قدرشناس دانشگاه تهران را که نهادی نوین‌یاد و نیمه‌ساخته بود به حریمی برای آشنایی، گفتگو و آمیزش نگرش‌های متفاوت بدل سازند. (توکلی طرقي، ۱۳۹۵)

با رشد روزافزون و پرسرعت دانش، نشریات جدید و تخصصی مختلفی در دانشگاه تهران در حال تأسیس و تفکیک هستند. چهارده عنوان در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۸ به دو تا هفت عنوان تفکیک شده‌اند و ۱۲ نشریه، بدون تفکیک، تغییر عنوان یافته‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

نمودار ۵. درصد رشد انتشار نشریات دانشگاه تهران در هشت دوره ده‌ساله

نمودار ۵، رشد نشریات دانشگاه را در هشت دوره ده‌ساله نشان می‌دهد. در سال‌های ۱۳۱۵-۱۳۲۴ که مقارن با تأسیس و آغاز به کار دانشگاه تهران و شکل‌گیری دانشکده‌ها و جای‌گیری گروه‌های علمی دانشسرای عالی در محیط دانشگاه است، شاهد چاپ نخستین نشریه‌های دانشگاهی، مثل مجله‌های دامپزشکی و پزشکی و کشاورزی به‌عنوان اولین نشریه‌های دانشگاهی هستیم. در این دوره تعداد تحصیل‌کنندگان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی بیشتر شد و انتشار نشریات علمی و دانشگاهی مورد توجه و اهتمام قرار گرفت.

با آغاز فعالیت مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران در سال ۱۳۲۵ خورشیدی به صورت مستقل و رسمی که انتشار نشریات واحدهای مختلف دانشگاه، یکی از وظایف آن بود، چهارچوب علمی و ضوابط خاصی برای انتشار نشریات تعریف شد و تمرکز انتشار، یکدستی و پرهیز از دوباره کاری‌ها و ادامه موفق روند رو به رشد نشریات را سبب شد.

سال‌های ۱۳۲۵-۱۳۳۴ به ویژه پس از پایان جنگ جهانی دوم (۱۳۲۴) و با ایجاد آزادی نسبی در کشور که بر محیط دانشگاه هم تأثیر بسزایی داشت، افزایش تعداد و تنوع نشریات را مشاهده می‌کنیم. در سال ۱۳۲۹ با ملی شدن صنعت نفت، نشریات علمی کشور رشد قابل ملاحظه‌ای یافت؛ اما کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و پیامدهای سیاسی و اجتماعی آن مانند اعمال فشار و سانسور بر مطبوعات، تعداد نشریات به سرعت کاهش یافت. در این دوره تا پایان پهلوی (۱۳۵۷) همه مجلات و روزنامه‌ها زیر سانسور و نظارت شدید سیاسی و اجتماعی بود. هرچند در این دوران به دلیل افزایش تعداد دانشگاه‌ها و مؤسسات دولتی، رشد شمار مجله‌های علمی و دولتی به چشم می‌خورد.

درصد رشد تعداد نشریات در سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۵۴ از دوره‌های قبل بیشتر به نظر می‌رسد. تحول واقعی در انتشار نشریات علمی از سال‌های ۱۳۴۴ به بعد انجام گرفت. افزایش تعداد باسوادان، توسعه دانشگاه‌ها و افزایش فارغ‌التحصیلان دانشگاهی را می‌توان از عوامل تأثیرگذار در وسعت بازار بالقوه نشریات علمی محسوب کرد (زارع، ۱۳۷۸).

در سال ۱۳۵۰ با تأسیس معاونت پژوهشی دانشگاه و الزام دریافت اجازه تمام نشریات برای ایجاد و انتشار، انتشار نشریات انسجام و یکدستی بیشتری یافت و نظارت و ارزیابی این معاونت از کلیه مراحل چاپ و نشر مجلات، سبب شد که علیرغم مسائل اجتماعی موجود آن زمان، در دهه ۵۰ روند رو به رشد نشریات را ملاحظه کنیم.

سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۶۴ که با آغاز انقلاب و باز شدن فضای سیاسی مقارن بود، تعداد مجلات و روزنامه‌های کشور و به طبع دانشگاه به سرعت افزایش یافت؛ اما در سال ۱۳۵۷ به دلیل وقوع انقلاب اسلامی ایران انتشار بسیاری از نشریات علمی متوقف شد. همچنین به خاطر ظهور انواع احزاب سیاسی و رواج افشاگری و تهمت در مطبوعات حزبی و جناحی در سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۶۰، جو نامناسبی در کشور برقرار بود که به طور قطع می‌توانیم آن را

یکی از دلایل کاهش انتشار نشریات دانشگاهی بدانیم. دانشگاه‌ها به دلیل انقلاب فرهنگی در سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۱ تعطیل شد و انتشار نشریات آن‌ها را دچار وقفه کرد و مجموع عوامل یادشده سبب شد که شاهد رشد منفی نشریات در این ده سال باشیم.

در دهه ۱۳۶۰ به دلیل محدودیت‌های ناشی از جنگ تحمیلی و کمبود کاغذ و ماشین‌آلات چاپ، انتشار مطبوعات رشد قابل توجهی نداشت و بعضی از نشریات کشور تعطیل شد. شرایط خاص حاکم بر دانشگاه، عزیمت بسیاری از دانشگاهیان به نقاط مرزی برای جنگ یا بازسازی مناطق جنگی و تصویب قانون تفکیک دانشکده‌های علوم پزشکی از دانشگاه تهران در سال ۱۳۶۴ و جدا شدن رسمی آن‌ها در سال ۱۳۷۱ از دانشگاه تهران، کاهش تعداد عناوین مجلات را در پی داشت. به دلایل ذکر شده کاهش قابل ملاحظه‌ای در تعداد عناوین انتشار یافته در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۷۴ دیده می‌شود.

افزایش انتشار نشریات در دهه ۷۰ را می‌توانیم به یکی از نتایج افزایش فعالیت‌های اقتصادی و توسعه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و استقبال جامعه از مطبوعات در این دوران بشماریم. چنین نتایجی در پژوهش وو و دونگ فا (۲۰۱۴) مشاهده می‌شود. از نیمه دوم دهه ۷۰، این افزایش محسوس تر است. در دوره اخیر به علت پیشرفت و تخصصی شدن علوم، بسیاری از رشته‌های تخصصی شکل گرفت، نشریات هر رشته نیز به صورت جداگانه منتشر شد و نشریات به عناوین تخصصی‌تر، تفکیک شدند.

همچنین سهولت ایجاد وبسایت و کاهش دردهای انتشار کاغذی، بسیاری از موانع تولید نشریات تخصصی را بیشتر برطرف کرد و راه را برای افزایش انتشار نشریات هموار نمود به این ترتیب در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۴، شاهد انتشار عناوین بیشتری هستیم. و رانا (۲۰۱۲) نیز در نتایج پژوهش خود به تأثیر مثبت فناوری در رشد نشریات اشاره می‌کند.

در این دوره مجلات تحت نظر معاونت پژوهشی، ولی به صورت جزیره‌ای اداره می‌شدند. از زیرشاخه‌های این معاونت، معاونت علم‌سنجی است که ارزیابی و نظارت بر انتشار نشریات علمی - تخصصی دانشگاه و ارائه گزارش‌های لازم و ارائه آخرین اطلاعات مربوط به نشریات علمی تخصصی در سطح کشور و نشریات بین‌المللی از وظایف آن به شمار می‌آید.

همین نظارت و ارزیابی منظم و اعلام نتایج و بازخورد آن، قوام فعالیت انتشار نشریات را سبب می‌شود.

از سال ۱۳۸۵، به دنبال تصمیم این معاونت، ایجاد وبسایت برای نشریات از طریق انتشارات دانشگاه آغاز شد.

این مهم بدون یاری اعضای هیئت علمی و مدیران مسئول و سردبیران و همکاران فعال در هر مجله ناممکن بود. سهولت بخشیدن به این امر و ارائه خدماتی که مسئولان مجلات را از دغدغه امور جاری و مالی مجلات فارغ سازد و همت خود را صرف جذب مقالات با کیفیت تر و ارتقای کیفی مجلات کنند از ضروریات مهم تشخیص داده شد.

از طرفی حرکت ناشران علمی معتبر در سراسر جهان نشان از تمرکز انتشار مجلات در سامانه‌هایی است که پژوهشگران و جامعه علمی با بهره‌گیری از خدمات آن‌ها از دغدغه دستیابی به منابع غنی علمی از جمله مقالات رهایی یابند. از این رو، رسالت جدیدی به انتشارات دانشگاه محول شد تا با راه‌اندازی سامانه مدیریت یکپارچه مجلات علمی دانشگاه همگام با تحولات جهانی به خدمات‌رسانی به جامعه علمی پردازد (جلال زاده، ۱۳۹۱)

جایگاه علمی و بین‌المللی دانشگاه تهران ایجاب می‌کرد با توجه به مشکلات و کمبود بودجه مجلات در روند انتشار و داوری، همچنین ارتقا مجلات، با مدیریتی یکپارچه، ضمن خارج کردن مجلات از قالب جزیره‌ای، با کاهش مشکلات و بار جانبی مجلات، به تمرکز آن‌ها بر ارتقا همت گمارد؛ این مسئله هم با دستاورد بررسی ماکادو (۲۰۱۰) مشابه بود.

از سوی دیگر تحولات و فناوری‌های روز، خاصه در حوزه نشر، امکان دسترسی آسان و فرا زمان و فرا مکان را برای همگان و به‌خصوص محققان در محیط وب فراهم آورده است؛ همچنین استقرار نظام عرضه و تقاضا، نظام نوآوری و تلاش برای تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهش و فناوری اساتید دانشگاه، از جمله فعالیت‌هایی است که اخیراً در جهت اجرای نظام جامع پژوهش و فناوری دانشگاه شکل گرفته است.

مدیریت یکپارچه در کنار امکانات محیط وب، دانشگاه را بر آن داشت تا به طراحی و پیاده‌سازی سامانه مدیریت یکپارچه مجلات علمی دانشگاه تهران بیندیشد، با دو رویکرد:

۱. تسهیل عرضه مجله به مخاطب، به صورت نسخه الکترونیکی که ضمن کاهش هزینه‌های تکثیر و ارسال، ملاحظات زیست محیطی و افزایش رؤیت مقالات را در پی داشته باشد. ۲. اجرای کامل فرایندهای ارسال، دریافت، داوری، خدمات چاپ (ویرایش زبانی و صفحه‌آرایی)، نمایه‌سازی و انتشار از طریق سامانه که امکان بهره‌مندی از نیروهای متخصص و علمی را فارغ از زمان و مکان فراهم آورد.

با توجه به این دو رویکرد، سامانه مدیریت یکپارچه مجلات علمی دانشگاه تهران از تاریخ ۱ خرداد ۱۳۹۱ در پنج مرحله دنبال شد (وبسایت دانشگاه، ۱۱ مرداد ۱۳۹۵) و با همکاری مرکز انفورماتیک دانشگاه آغاز به کار نمود. تسهیلات یادشده، تفکیک و تأسیس بسیار چشمگیر عناوین جدید و تخصصی نشریات در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۴ را به دنبال داشت. با رشد روزافزون و پرسرعت دانش، نشریات جدید و تخصصی مختلفی در حال تأسیس هستند.

برای مثال آنچه امروز تحت عناوین مجله‌های تخصصی علوم کشاورزی ایران توسط پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران با اعتبار علمی - پژوهشی منتشر می‌گردد در طول سال‌های گذشته سیر تکاملی رو به رشدی را طی نموده است.

دوره انتشار اول آن بین سال‌های ۱۳۱۱ تا ۱۳۳۰ تحت عنوان مجله مدرسه عالی فلاحت، دوره انتشار دوم آن بین سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۴۸ تحت عنوان نشریه دانشکده کشاورزی، دوره انتشار سوم آن بین سال‌های ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۶ تحت عنوان نشریه رسمی دانشکده کشاورزی، دوره انتشار چهارم آن بین سال‌های ۱۳۵۶ تا ۱۳۸۷ تحت عنوان مجله علوم کشاورزی ایران، منتشر شده و دوره انتشار پنجم آن شامل هفت مجله تخصصی دانش گیاه پزشکی، علوم باغبانی ایران، علوم دامی ایران، مهندسی بیوسیستم ایران، تحقیقات آب و خاک ایران، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، علوم گیاهان زراعی ایران است که به پیشنهاد پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه از سال ۸۷ منتشر می‌شود.

نشریات، به عنوان مجرای انتشار اطلاعات علمی، فرهنگی و اجتماعی، نقشی مهم در پیشبرد اهداف دانشگاه‌ها دارند؛ و تعداد عناوین و مقالات و مطالب انتشار یافته در آن‌ها شاخصی از رشد علمی، پژوهشی و فرهنگی دانشگاه و اجتماع است.

در دانشگاه تهران از ابتدای تأسیس، حدود ۲۵۰ نشریه دانشگاهی و ۳۰۰ نشریه دانشجویی منتشر شده است. ۴۸/۸ درصد از ۱۸۵ عنوان نشریه در حال انتشار، در موضوع علوم انسانی است و ۱/۹ درصد به هنر و معماری اختصاص دارد که با نتایج افشار نیا و عباسی، ورع و پاشایی زاد و همکاران مطابقت دارد. با تفاوت چشمگیری، موضوع کشاورزی در رتبه دوم قرار دارد که با یافته‌های پاشایی زاد و همکاران (۱۳۹۰) شبیه است.

تعداد نشریات علوم انسانی با تعداد کل نشریات در بقیه حوزه‌ها به طور تقریبی برابر است که مخالف نتایج وو و دونگک فا (۲۰۱۴) است. این مسئله می‌تواند به دلیل شاخه‌های گسترده‌تر علوم انسانی یا فعالیت پژوهشی کمتر در بقیه رشته‌ها و شاید تمایل پژوهشگران رشته‌های دیگر برای انتشار آثارشان در نشریات بین‌المللی باشد. نتایج علیدوستی و دیگران (۱۳۸۸) هم این مسئله را تأیید می‌کند. به‌رحال برای همگامی با رشد سریع دانش در دنیا و حفظ و ارتقاء سطح علمی کشور، افزایش تعداد مقالات و نشریات معتبر پژوهشی ضروری است.

همانند نتایج حری (۱۳۷۶)، ورع (۱۳۹۴) و علیدوستی و دیگران (۱۳۸۸)، انتشار تقریباً تمام نشریات علمی-پژوهشی به صورت دو فصلنامه یا فصلنامه نشان از تأکید و ریزی مسئولان بر بررسی و گزینش دقیق مقالات انتشار یافته برای بالا بردن غنای علمی نشریات دارد و با نتایج ورانا (۲۰۱۲) در تضاد است.

بیش از ۵۲ درصد نشریات در حال انتشار دانشگاه رتبه علمی-پژوهشی دارد و ۸/۳۲ درصد نشریات علمی پژوهشی مصوب وزارت علوم تحقیقات و فناوری را تشکیل می‌دهد که نشانگر اعتبار علمی بالای این مجلات است. نشریات با موضوع علوم انسانی بیش از نیمی از مجلات علمی-پژوهشی دانشگاه را تشکیل می‌دهد و ۱۹ درصد به علوم کشاورزی و منابع طبیعی اختصاص دارد. بقیه موضوعات درصد اندکی را به خود اختصاص می‌دهند.

زبان غالب نشریات، فارسی است این نتیجه در پژوهش پاشایی زاد (۱۳۹۰) و ورع (۱۳۹۴) نیز به دست آمد و فقط ۱۶/۵ درصد نشریات به زبان انگلیسی منتشر می‌شوند. برای معرفی تولیدات علمی و فرهنگی کشور در سطح بین‌المللی توجه به انتشار نشریات به زبان انگلیسی مهم به نظر می‌رسد.

در طول حدود هشتاد سال فعالیت علمی دانشگاه تهران، ده ساله اول از انتشار نشریات کمترین رشد را داشت، بین سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۷۴ رشد نشریات منفی بود که با نتایج حری (۱۳۷۶) همخوانی داشت و ده ساله هشتم به دلیل فناوری‌های جدید و سهولت ایجاد و انتشار اینترنتی، همانند نتایج وراثا (۲۰۱۲) رشد چشمگیری نشان می‌دهد. ۷۶ درصد نشریات در حال انتشار، اطلاعاتشان را از طریق وبسایت ارائه می‌کنند. این عدد از نتایج تمام پژوهش‌های انجام شده قبلی، ورع (۱۳۹۴)، پاشایی زاد (۱۳۹۰) و حری (۱۳۷۶)، بیشتر است که می‌توان علت آن را رشد فناوری و امکانات بیشتر در گذر زمان دانست.

پیشنهادها

- ایجاد بانک اطلاعات نشریات جاری و گذشته‌نگر و اضافه کردن مداوم اطلاعات به دست آمده از پیشینه نشریات و روزآمد کردن اطلاعات
- تعامل مداوم با معاونت‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه برای تعیین اولویت‌های نشریات
- اعلام ویژگی‌های و شرایط لازم برای نشریات علمی و ارزیابی دقیق و ریزبینانه و رده‌بندی آن‌ها
- شرکت در بازار یکپارچه نشریات و ایجاد سیاست عمومی و قوانین یکپارچه و نظارت بر هماهنگی هر نشریه با استانداردهای تعریف شده
- برقراری جلسات منظم برای تبادل اطلاعات نشریات مختلف دانشگاه و نشریات هم دامنه در داخل و خارج دانشگاه
- بررسی تاریخی و موضوعی نشریات در دوره‌ها و موضوعات مختلف
- ایجاد بانک اطلاعات برای نشریات دانشجویی و برقراری امکانات لازم برای تکامل و پیشرفت به سوی انتشار علمی
- تأکید بر ارسال برخی از بخش‌های مقاله (مانند چکیده، نتیجه‌گیری و ...) به زبان انگلیسی
- بررسی قدرت نفوذ و میزان استناد نشریات
- نظارت دقیق بر قوانین ایجاد عناوین جدید نشریات هم سو و ادغام نشریات موازی در صورت وجود
- جلب حمایت مادی و معنوی مؤسسات دانش‌بنیان، نیکوکاران دانشگاه و سایر علاقه‌مندان برای حمایت و همکاری در نشر استاندارد

– با توجه به امکان استفاده از تسهیلات مؤسسات دانشگاهی و بودجه عمومی و به خاطر اهمیت انتشار نتایج علمی برای پژوهشگران، توجه خاص به ایجاد وبسایت برای تمام نشریات ضروری است.

منابع

برزین، مسعود (۱۳۶۶). فرهنگ اصطلاحات روزنامه نگاری فارسی. تهران: بهجت.
پاشایی زاد، حسین، فدایی، غلامرضا و حری، عباس (۱۳۹۰). مطالعه وضعیت نشر مجلات علمی در ایران. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی، ۱۷ (۱): ۱۷۷-۱۵۵.
توکلی طرقي، محمد (۱۳۹۵). آیین دانشجویان ۱۳۲۳-۱۳۲۴ نخستین نشریه دانشجویی دانشگاه تهران به مدیریت رحیم متقی ایروانی و عباس اردوبادی. تهران: پردیس دانش.

جلال زاده، زهرا (۱۳۹۱). شیوه نامه انتشار مقالات در دانشگاه تهران. تهران: دانشگاه تهران اداره کل خدمات پژوهشی و انتشارات.

حری، عباس (۱۳۷۶). بررسی وضعیت مجلات منتشر شده در ایران در طول برنامه پنج ساله اول توسعه (۶۸-۷۲). کتابداری، ۲۶-۲۱، ۲۷-۳۷.

دانشسرای عالی (۱۳۱۴). سالنامه دانشسرای عالی ۱۳۱۳-۱۳۱۴. تهران: مطبعه روشنایی.
دانشگاه تهران (۱۳۴۴). راهنمای دانشگاه تهران سال تحصیلی ۱۳۴۴-۱۳۴۵. تهران: دانشگاه تهران.

زارع، بیژن (۱۳۷۸). مطبوعات ایران تاریخچه مجلات علمی تخصصی در ایران. رسانه، ۱۰ (۲): ۴۸-۵۳.

سامانه ارزیابی نشریات علمی وزارت علم تحقیقات و فناوری (۱۳۹۵). دانشگاه تهران [نوشته وبسایت]. بازیابی شده در ۱۱ خرداد ۱۳۹۵، از <http://journals.msrt.ir>
سامانه نشر مجلات علمی دانشگاه تهران (۱۳۹۵). بازیابی شده در ۱۱ خرداد ۱۳۹۵، از <https://journals.ut.ac.ir>

سلطانی، پوری (۱۳۴۸). راهنمای مجله‌های ایران تا پایان ۱۳۴۷. تهران: مرکز اسناد و مدارک علمی ایران.

سلطانی، پوری و اقتدار، رضا (۱۳۶۹). راهنمای مجله‌های ایران ۱۳۴۷-۱۳۶۸. تهران: کتابخانه ملی ایران.

سلطانی، پوری و اقتدار، رضا (۱۳۷۲). راهنمای مجله‌های ایران ۱۳۷۱. تهران: کتابخانه ملی ایران.

سلطانی، پوری، اقتدار، رضا و عالمی، زهرا (۱۳۸۳). راهنمای مجله‌ها و روزنامه‌های ایران ۱۳۸۲ (جلد اول مجله‌های ایران). تهران: کتابخانه ملی ایران.

طباطبایی نائینی، صدی (۱۳۷۸). راهنمای مطبوعات ایران ۱۳۰۴-۱۳۵۷. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

علیدوستی، سیروس، عبدالمجید، امیرحسین، خسروجردی، محمود و محمدی، فخرالسادات (۱۳۸۸). ادواری‌های علمی در وزارت علوم تحقیقات و فناوری رویکرد سیستمی. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۲(۳): ۱۶۹-۲۰۸.

فتاحی، رحمت‌الله و منصوریان، یزدان (۱۳۸۱). مدیریت نشریات ادواری جنبه‌های نظری و کاربردی گزینش فراهم آوری سازمان‌دهی و ارائه خدمات ادواری‌ها (چاپی و الکترونیکی). تهران: دبیرش.

قاسمی، فرید (۱۳۷۲). راهنمای مطبوعات ایران ۱۳۵۷-۱۳۷۱. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

نگاهی به نخستین نشریه دانشگاهی ایران (نشریه دانش) (۱۳۷۴). رهیافت، ۸، نوروزی، علیرضا و داریوش علی محمدی (۱۳۸۵). بررسی مشارکت علمی کتابداران ایرانی در سطح بین‌المللی با تأکید بر مقاله‌های مندرج در نمایه‌های استنادی. اطلاع‌شناسی، ۱۱-۱۲(۴۱۵۹۰): ۱۹۳-۱۸۱.

وبسایت دانشگاه تهران (۱۳۹۵). تاریخچه [نوشته وبسایت]. بازیابی شده در ۱۱ مرداد ۱۳۹۵، از <http://ut.ac.ir>

- _____ (۱۳۹۵). فهرست نشریات دانشجویی دانشگاه تهران [نوشته وبسایت].
بازیابی شده در ۱۱ مرداد ۱۳۹۵، از [/http://ut.ac.ir](http://ut.ac.ir)
- وبسایت سیویلیکا (۱۳۹۵). آمار تولید علم دانشگاه تهران [نوشته وبسایت]. بازیابی شده
در ۱۱ مرداد ۱۳۹۵، از <http://www.civilica.com>
- ورع، نرجس (۱۳۹۴). بررسی وضعیت و نرخ رشد مجلات علمی در ایران (طی بازه زمانی
۱۳۸۸-۱۳۹۴). *رهیافت*، ۶۰: ۹۱-۹۸.
- Afsharnia, Y. S., & Abbasi, R. (2006). The assessmet of Iranian scientific journals. *Iranian journal of information science and technology*, 4 (2), 55-67.
- Day, Colin (2011). How ownership affects the growth strategies of scientific journals. *Aslib Proceedings*, 63 (5), 445-463.
- Dagenais, Michel R. (2002). The Future of Scientific and Technical Journals. *Science & Technology Libraries*, 22 (3-4), 19-28.
- Machado, Elias (2010). Challenges for the consolidation of Brazilian scientific journals in the journalism and communication areas. *Communicatio*, 36(2), 227-239.
- Vrana, Radovan (2012). Journal publishing challenges: A case of STM scientific journals in Croatia. *The International Information & Library Review*, 44, 147-154.
- Wu, Li, & DongFa, Xiao (2014). Academic journals in China: past, present and future. in *The Future of the Academic Journal (Second Edition)*, Edited by: Bill Cope and Angus Phillips, 425-437.